

LİBYA

PAZAR BİLGİLERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği
Genel Müdürlüğü

İçindekiler

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI	3
2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ	3
3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER	12
4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER.....	22
5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER	25

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

Zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip Libya'nın ekonomisinin neredeyse tamamı hidrokarbonlara dayanmaktadır. ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA)'nin 2021 verilerine göre, Libya 48,4 milyar varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyada en çok petrol rezervine sahip ülkeler arasında 9. sıradadır. Günde 1.2 milyon varil ham petrol üretimi olan Libya, dünya petrol üreten ülkeler arasında 18. sıradadır. 2021 verilerine göre, 53 trilyon feet³ kanıtlanmış doğalgaz rezervine sahiptir. Yıllık 517 milyar feet³'lük doğalgaz üretimi ile dünyada 38. sıradadır. Ülkenin ihracat gelirlerinin %98'ini, GSMH'nin %25'ini ve devlet gelirlerinin %95'ini hidrokarbonlar oluşturmaktadır. Son 3 yıllık dönemde gerçekleştirilen 40 milyar dolar/yıl gelir; genel olarak maaşlar, sübvansiyonlar ve cari harcamalar ile silahlı milis güçler için kullanılmaktadır. Yatırımlara kaynak aktarılamamaktadır. Milli Petrol Şirketi NOC, 1.2 milyon varil/gün olan petrol üretim kapasitesini, orta vadede 2 milyon varil/güne, uzun vadede ise 3.5-4 milyon varil/güne çıkartmayı hedeflemektedir. Ancak, bu alanda da henüz kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

Libya'nın imalat sanayisinin küçüklüğü tüm mamul ve yarı mamul ürünlerin ithal edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkenin genç, hızlı büyüyen ve eğitimli nüfusunun buzdolabından arabaya, giyimden bilgisayarlara kadar her şeye ihtiyacı vardır. Söz konusu ülkenin ithal kalemleri incelendiğinde, gıda ve tarımsal ürünler, makinalar, her türlü ev eşyası (elektrikli ev aletleri, mobilya), tekstil ve hazır giyim, inşaat malzemelerinin temel ithal kalemlerini oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu ürünlerin önemli bir bölümünde, ülkemizin ihracatçı konumunda olduğu dikkate alındığında, bu ürünlerin ülkemizden temin edilmesi konusunda çaba gösterilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Hidrokarbonlar sektörü düşünüldüğünde ülkenin yatırımlarının en büyük kısmını çeken bu sektörü destekleyen ürün ve hizmetlere olan talep daima yüksektir. Nüfus artış hızının yüksekliği de düşünüldüğünde altyapının geliştirilmesine duyulan ihtiyaç çok büyüktür. Elektrik aktarımı, haberleşme, taşıma, okullar, hastaneler bu gruptadır.

Dış Ticaret Mevzuatı (İthalat Rejimi, İhracat Rejimi)

Libya'da dış ticaret uygulamaları, 2011/1 Sayılı Karar kapsamında uygulanmaktadır.

İhracatı ve Re-Exportu yasak olan ürünlerin Listesi

- 1- Hurda ve döküm demir ve atıkları
- 2- Alüminyum ve bakır – kurşun hurdası ve atığı – her çeşidi
- 3- Telefon ve elektrik kabloları ve atıkları, yerel üretilmiş kablolar hariç
- 4- Odun kömürü
- 5- Çimento
- 6- 5,5 mm ve üstü inşaat demiri
- 7- Sübvansiyonlu ürünler
- 8- Tıbbi malzemeler, insan ve veteriner ilaçları
- 9- Canlı hayvanlar

İhracatı bazı kurumlar için sınırlı olan ürünlerin listesi

Ham petrol – ağır yağ- benzin - uçak yakıtı- nafta- LPG -motor yağı -doğal gaz- LNG- asfalt-etilen - propilen -kızdırma benzin -Dört karbon karışımı -polietilen -Metanol –amonyum- üre, ürünlerin dış ticareti, Libya Milli Petrol Şirketi-NOC ve NOC'ye bağlı olan şirketler yekilidir.

İthalatı yasak ürünlerin listesi

- 1- Canlı domuz, eti, yağı, derisi ve tüm ürünleri
- 2- Alkol ve her türlü alkollü içecekler
- 3- Koruyucu maddeler içeren ve konserve edilmiş etler ile bu etlerden hazırlanmış gıdalar, insan tüketimi amacıyla hazırlanmış hayvansal yağlar; İslami esaslara göre kesilmiş ve işlenmişler hariç
- 4- Potasyum bromat içeren ekmek katkısı.
- 5- İkinci el araba motorları, lastikleri ve yedek parçaları.
- 6- Erkek ve bayan yerel kıyafetleri (erdiye ve curud)
- 7- Dünya Hayvan Sağlık Örgütü (O.I.E) raporlarına göre salgın ve yaygın hastalıkların bulunduğu ülkelerden canlı kuşlar.

İthalatı Bazı kurumlar için kısıtlı olan ürünlerin listesi

Ürün	Kurum
Serumlar ve aşılarda kan ürünleri -narkotik ilaçlar ve psikiyatrik ilaçlar - uluslararası özel tablolar kontrol - tüberküloz ilaçları ve Bağışıklık Yetersizliği Sendromu (AIDS) - özel nitelikli laboratuvar reaktifler, radyoaktif madde veya kimyasal içerebilir	İlaç ve Tıbbi Malzemeler Şirketi (devlet şirketi) Tıbbi Destek Teşkilatı
Serumlar ve veteriner aşılarda	Merkezi Veteriner Eczanesi
Benzin - Petrol - gaz - Libya tabanlı özelliklerinde gaz ve propan ve pişirme Albiotnat bileşeni için sıvılaştırılmış petrol gazı - gaz silindir hacmi (15) kg ve daha büyük, yedek parça, vana ve aksesuarları	NOC ve NOC'a bağlı firmalar
Her türlü Kraker - Av tüfekleri ve onlar için cephane - duman kabukları - aydınlatma kabukları - beton çivi tüfekleri ve tabancaları - ulusal etkinlikler için havai fişek	Güvenlik Ürünleri İthalat Şirketi (devlet şirketi)

Gümrük Vergileri

Libya, ithalatı %5'lik tek gümrük vergisi tarifesine geçmiştir. Önceden ithalatı %15-%50 arasında uygulanan üretim ve servis gibi vergiler tamamen kaldırılmıştır. Motorlu araçlar ve müzik aletleri gibi bazı özel ürünlerde bu oran daha yüksektir.

Akreditif Kullanımı

Ödeme şekli olarak peşin çalışılması önerilmektedir. Libya'da akreditifli çalışmak mevzuat gereği zorunlu olsa da özellikle işlemlerde zorluklar yaşanmaktadır. Ödemelerin alınmasında bir diğer yöntem Libya pazarını çok iyi bilen dış ticaret firmalarının kefaletinde çalışmaktır.

Libya'ya ihracat yapan firmalarımız, piyasada geçerli olan ve Libya Merkez Bankasının belirlemiş olduğu döviz kurları arasında fark olduğu için çoğunlukla akreditif ile çalışmaktadırlar. Banka, ülkenin yaşadığı döviz nakit sıkışıklığına ilaveten, yasa dışı yollara zemin oluşturduğu gerekçesiyle vesaik mukabili ödemeleri yasaklamıştır.

Ürün Standartları ile ilgili Uygulamalar

Libya Ulusal Standardizasyon ve Metroloji Merkezi (LNCSM) <https://lncsm.org.ly> 1991 yılında kurulmuştur. LNCSM, Planlama Bakanlığı tarafından yönetilen ve farklı Bakanlıklardan 10 temsilciden oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir. LNCSM'nin ana görevi, ulusal Standartlar geliştirmek (ve/veya uluslararası standartları uyarlamaktır), test, muayene, analiz ve kalibrasyon, muayene ofisleri ve yeterlilik belgesi veren kuruluşlar için test tesislerinin ve laboratuvarların akreditasyonunu önermek ve performanslarını takip etmektir. LNCSM ayrıca, gönüllü bir Libya Kalite İşareti vermekte ve denetim kuruluşlarını akredite etmektedir. Türk Standartları Enstitüsü ile Libya Ulusal Standardizasyon ve Metroloji Merkezi arasında ortak standartlar ve işbirliğine ilişkin 2009 yılında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. LNCSM ISO, SMIIC, ARSO, AIDSMO, Codex ve ASTM üyesidir.

Test Etme, Muayene ve Belgelendirme

Libya'nın mevcut dış ticaret rejimi, ülkede yerleşik gerçek/tüzel kişilerin dış ticaret alanında faaliyet göstermelerini yasaklamaktadır. Ülkede küresel düzeyde belgelendirme, akreditasyon sistemi ve helal standartları uygulanmaya çalışılsa da, fiili durumda sıklıkla keyfi uygulamalarla karşılaşılabilir. Libya, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çatısı altında faaliyet gösteren SMIIC'in, dünya genelinde yaygın helal ürün standartlarının ve bu alanda devletlerarası akreditasyona dayanan güvenilir bir belgelendirme sisteminin tesisi politikalarını benimsemektedir. Diğer taraftan, ithal edilen mal bedeli dövizlerin akreditif yoluyla ihracatçıya ödenmesi, ancak Libya Merkez Bankasının gerekli döviz aracı yerel bankaya tahsis edilmesi sonrasında yapılabilir. Diğer taraftan, ülkemiz ile Libya arasında bir Serbest Ticaret Anlaşması bulunmamaktadır. Şirketlerimizin rekabet gücünün artırılabilmesini teminen, 2009 yılında ekonomik ortaklık adı altında başlatılan müzakereler, 2011 yılında yaşanan rejim değişikliği sonrasında sürdürülememiştir. Teknik bilgilere <https://lncsm.org.ly> ulaşılabilir.

Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Libya'ya girecek ürünler için özel bir ambalajlama şartı yoktur. Ambalajlama yaparken Libya'nın yoğun yaz sıcaklığı koşulları ve ürünlerin kısa sürede olsa dışarıda depolanacağı ihtimali göz önüne alınmalıdır. Konteynerin üzerinde alıcının adı, varacağı limanın adı, kolay tespit edilebilmesi için ambalaj listesi ile uyumlu olarak konteyner içindeki malların numaralandırılmış listesi yer almalıdır. Etiketler Arapça veya İngilizce dilinde olmalıdır. Yerel ithalatçıdan gıda ürünleri, bitkiler, canlı hayvan ve tıbbi ürünler için sertifika talep edilmektedir.

Sevk Öncesi İhracatta Gözetim Belgesi ve Bazı Ürünler İçin Uygunluk Belgesi

Akreditif açılabilmesi ve açılmış akreditifler için kullanılan dövizin kullanımına ilişkin olarak Libya Merkez Bankası, yayınladığı 2015/19 sayılı karar kapsamında, Libya'ya ithal edilen tüm ürünler için, Sevk Öncesi İhracat Sertifikasının (Certificate of inspection) alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla, Libya Merkez Bankası, Uluslararası Denetim Şirketi olan SGS Türkiye'yi yetkilendirmiştir. Ayrıca, Libya Merkez Bankası'nın 2020/68 sayılı ARN notu kapsamında Sevk Öncesi Gözetim Sertifikasına ek olarak aşağıdaki ürünler için Uygunluk Belgesini de istemektedir.

- Gıdalar ve Yemler,
- Çocuk oyuncakları
- Pişirme aletleri
- Araç lastikleri
- Araç yağları
- Pişirme gazı tüpleri
- Tıbbi malzemeler
- KKD malzemeleri, özellikle eldivenler, tıkaçlar, yüz maskeleri gibi Corona salgınıyla ilgili olanlar.
- Alkol ve Sterilizatörler
- Gübreler ve pestisitler
- Kozmetik ve aromatik kokular
- Şampuan, sabun ve saç boyaları
- Diş macunu ve tıraş kremi
- Kumaşlar ve giysiler, özellikle çocuk giysileri
- Ayakkabı
- Defterler, kitaplar ve okul malzemeleri
- Manuel ve otomatik yıkama gücü ve deterjanlar
- Boyalar ve Oda spreyi
- Piller

Gıda ve İlaç Kontrol Merkezi

Gıda ve İlaç Kontrol Merkezi (<https://fdcc.ly/eng/>) sağlıklı ve güvenli gıda ve ilaç dolaşımını sağlamak için kurulmuş tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir merkezdir. İnsan ve hayvanlar için gıda ve ilaç güvenliğini sağlamaya yönelik mevcut otoriteler tarafından yürütülen tüm usul, yürütme ve kontrol görevlerini yürütmektedir. Müstahzarların ve kimyasalların vatandaşın sağlığı açısından güvenliğini kontrol eder. Ayrıca mevzuata aykırı olan mal ve ürünlere el koyabileceği gibi bu ürünleri üreten, tedarik eden ve dağıtımını yapan şirketlerin faaliyetlerine de son verebilir.

Teknik Engeller

Piyasaya arz edilen tüm ürünlerin güvenli ve kaliteli olmasını sağlamak ülkelerin en temel öncelikleri arasındadır. Bu amaçla, ürünlerin uyması gereken teknik kriterler (standartlar ve teknik düzenlemeler) ile ürünlerin bu kriterlere uygun üretildiğini belgeleyen uygunluk değerlendirmesi işlemlerine günümüzde daha fazla başvurulmaktadır. Standartlar, teknik

düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi prosedürleri, sınai, ekonomik ve ticari gelişmeye katkıda bulunan, insan can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan, modern ekonominin ve standardizasyon sisteminin temel taşlarıdır.

Bununla birlikte, standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri çoğu zaman insan sağlığı ve güvenliği gibi meşru amaçların ötesinde ticarete teknik engeller olarak adlandırılan ve uluslararası ticaretin serbest akışını olumsuz etkileyen engellere yol açmaktadır. Uluslararası kabul görmüş standartlardan farklı teknik kriterler belirlenmesi ve gerektiğinden katı test ve belgelendirme işlemlerinin zorunlu kılınması bu alandaki en önemli sorunlardır. Şeffaf bir şekilde kabul edilmeyen ve uygulanmayan bu düzenlemeler ihracatçı firmalar açısından ek külfet ve maliyetlere de yol açmakta ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir. İhracatta karşılaştığımız ticarete teknik engellerin önlenmesi, sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması açısından da önemlidir.

Bu kapsamda, T.C. Ticaret Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü internet sayfasında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur: <https://teknikengel.gov.tr/>

Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesi, ihracatçılarımızın ticarete teknik engeller alanında yararlanacağı ve etkin olarak kullanacağı temel bir platform olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede; ihracata konu ülkenin ticarete teknik engeller uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, ihtiyaç duyulan ülke mevzuat ve uygulamaları hakkında ilave bilgiler Bakanlığımızdan talep edilebilmekte ve ihracatta karşılaşılan ticarete teknik engeller interaktif olarak Bakanlığımıza bildirilebilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik suretiyle ilgilenilen ülke ve ürün gruplarına ilişkin taslak düzenlemeler e-posta ile günlük olarak gönderilmektedir. Ayrıca, firmalarımız ihracatlarını olumsuz etkileyebilecek diğer ülke düzenlemelerini taslak aşamasında öğrenip yorum yapabilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik ücretsizdir.

2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ

Net ithalatçı olması, rejim değişikliği sonrası yaşanan istikrarsızlığa bağlı milli gelir düşüşüne rağmen kişi başı milli gelirin yüksekliği, yabancı markalara olan yüksek ilgi, Afrika kıtasına girişte önemli bir nokta olması, pazarın başlıca özelliğidir. Libya'da yatırım ve ticarete ilişkin mevzuatın tam anlamıyla oturmamış ve sık değişiyor olması firmalarımız açısından risk yaratmaktadır. Bu nedenle mevzuatın yakından takip edilmesi önem taşımaktadır. Özellikle 2012 yılından beri yürürlükte olan ve sıklıkla değiştirilen Libya Ekonomi Bakanlığının yabancıların bu ülkede faaliyetlerini düzenleyen 207 no.lu Kararın dikkate alınması büyük önem arz etmektedir.

Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları

Libya'nın 1956 tarihli 40 sayılı Marka Yasası, marka tescil ve koruma işlemlerini düzenlemektedir. Marka tescilinde, başvuru sahibi tarafından imzalanmış noter tasdikli ve Libya Konsoloslugu tarafından onaylanmış vekâletname, Libya Konsoloslugu tarafından onaylanmış ticaret sicili, ticari marka için kullanılan mal ve hizmetlerin listesi ve markanın bir resmi istenilmektedir. Gerekli incelemeler sonucunda kabul kararının verilmesi halinde, marka resmi gazetede yayımlanır. Üçüncü kişiler, yayım tarihinden itibaren 3 ay içinde marka tesciline itiraz edebilir. Marka, tescil başvurusu tarihinden itibaren 10 yıl süreyle korunur ve her koruma süresinin sonunda 10 yıl daha yenilenebilir. Marka, koruma süresinin son yılı içinde yenilenebilir ve süresinde yenilenmezse koruma süresinin bitiminden itibaren 3 ay içinde para cezası ödenerek yenilenebilir.

Dağıtım Kanalları

Temel gıda ve mallara ilişkin dağıtım kanallarına, az sayıda ki ithalatçı dağıtım şirketi egemendir. Bu merkezler, perakendecilerle çalışan toptancıları kullanmaktadır. Sübvansiyonlu temel gıda maddelerinin halka dağıtımından sorumlu kuruluş olan Fiyat-İstikrar Fonu (Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına bağlı bir kamu kuruluşudur), önceden doğrudan yabancı tedarikçilerle çalışırken, baskılar nedeniyle yerel firmalar üzerinden alım yapmaktadır. Fon'un alım ihalesini kazan yerel firmalar ise yabancı firmalardan tedarik yoluna gitmektedir. Küçük çapta mal alan İthalatçılar ise genellikle, araçlar yerine, doğrudan tedarikçinin adresine gidip yüz yüze görüşerek alım yapmayı tercih etmektedir. Ülkede henüz büyük ölçekli AVM'ler faaliyete geçirilememiştir. Önemli bir potansiyel oluştursa da etkin bir dağıtım kanalı olabilecek kurumsallaşmış E-pazar platformları henüz faaliyet göstermemektedir. Ülkede artan sayıda Türk giyim markaları temsil yetkisi alınarak mağaza açılmaktadır. Ayrıca, ülkemiz perakendecilik sektörünün temsil yetkisi verilmek suretiyle pazara olan ilgisi ve arayışları devam etmektedir.

Tüketici Tercihleri

Üst segmentte markalı ürün tercihinde önemli bir artış var. Marka bilinirliği ve marka bağlılığı az olmakla beraber artış eğilimindedir. Cadde mağazacılığı ön plandadır. AVM mağazacılığına geçilmesi halinde olumlu tepkilerin alınacağı değerlendirilmektedir. Kentlerde hem geleneksel hem de modern kıyafetler giyilmektedir. Kadınlar, dışarıda yaygın olarak İslami geleneklere

göre giyinirken, evlerinde rahat kıyafetler kullanmaktadır. Modern kadın kıyafetleri, mağazalarda sıklıkla bulunmaktadır. Yapılan perakende pazar araştırmalarında, tüketicinin gıdada ve hazır giyimde, Türkiye'ye kıyasla daha fazla bedel ödediği anlaşılmaktadır.

Satış Teknikleri ve Satışı Etkileyen Faktörler

Libya'da reklam sektörü daha emekleme aşamasındadır. 2004 yılına kadar kamuya açık yerlerde Arapça dili dışında yazılan ürün logolarının tercüme edilmesi yasaktı. Başta facebook ve instagram olmak üzere tüketici tarafından yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarının ürün tanıtımında etkili olduğu ifade edilmektedir. Pandemi ile birlikte tedarik zincirinde yaşanan gecikme ve yükselen maliyetler nedeniyle, özellikle nihai tüketime yönelik ürün ithalatının Çin'den Türkiye'ye yöneldiği söylenebilir. Libya'ya ilk kez girecek firma temsilcilerine önerilen en geçerli yol bu ülkeyi ziyaret etmeleri, fuar ve seminerler ile resmi toplantılarda ilişki kurmaya çalışmalarıdır. Deneyimli yerli tüccar bulmak çok önemlidir. Ürün tanıtım yazısı/mesajı gönderilerek hemen dönüş beklenilmesi, Libya için etkili olmayan bir iletişim yöntemidir. Libya için fuara katılım etkili bir pazarlama iletişim aracıdır. Fuarlar, distribütörlük ve bayilik için hala önemli bir araçtır. Ayrıca, bu pazarda sürekli kalmayı düşünen firmaların kişisel satış ve Arapça/İngilizce katalog, web sitesi gibi yöntemleri kullanmasında fayda vardır. Libya'da Türk firmaları için en önemli rakipler Libya ile tarihi ilişkileri güçlü olan İtalya ve düşük maliyetli üretimle öne çıkan Çin firmalarıdır. Komşu ülke Tunus, pazarda giderek yer edinmeye çalışmaktadır. Libya pazarı, fiyata karşı çok duyarlıdır. İtalya'nın Libya ile ikili ilişkileri çok gelişmiştir. İkili ortak yatırımları vardır. Ayrıca Türk ürünleri ile İtalyan ürünleri rekabet ettiğinde kalite ve İtalya'nın AR-GE teşviklerinin çeşitliliği bu ülke üreticilerine avantaj sağlamaktadır. Libyalıların Türk firmalarına ve mallarına ilişkin imajı genel olarak olumludur. Marka tescili konusunda Türk firmalarının talebi artmıştır. Ülkenin marka tescil süreci kolay işlememektedir. Taklit malların piyasada rahatça satılması nedeniyle ucuz ve taklit malların yarattığı haksız rekabet ile karşılaşılabilir. Ancak, Libya pazarında fiyata duyarlılığın yanı sıra kaliteli mallara olan ilgi de belirleyici olmaktadır. Libya ile ticarette yabancı dil problemi nedeniyle iletişimde sıkıntı yaşanması, deniz taşımacılığında problem olması ve bankacılık işlemleri; en önde gelen sorunlar olarak gözlenmiştir. Ayrıca alım heyetleri, temsilcilik ve ofis-mağaza açma, franchising verme (bu faaliyetleri sadece yerel gerçek/tüzel kişiler yapabilmektedir), yerli ortak edinme, heyetler haricinde ülkenin hem doğusuna ve hem batısına (en önemli 5 şehrine) rehber eşliğinde yapılacak kişisel ziyaretler ile Libyalı tüccarların rahatlıkla Türkiye'yi ziyaret edip mal alımlarını doğrudan yapmaları önem arz etmektedir.

Kamu İhaleleri

Libya'daki uluslararası ihaleleri yapan kurum/kuruluşlar aşağıda belirtilmiştir.

1. ODAC (Organisation for Development of Administrative Centers) <https://www.odac.ly/>, Kamu üstyapıları ile stadyum gibi çeşitli projeler
2. HIB (Housing and Infrastructure Board), Altyapı, Arıtma Tesisleri ve Toplu Konutlar
3. GECOL (General Electricity Company of Libya) https://www.gecol.ly/GECOL_EN/Default.aspx , Elektrik

4. TPB (Transportation Projects Board) <https://tpb.ly/en/about-us/>, Karayolu, havaalanı ve liman gibi ulaştırma projeleri
5. LTT (Libyan Telecom and Technology Company) <https://www.ltt.ly/>, Bilişim ve teknoloji
6. NOC (Libyan National Oil Company) <https://noc.ly/index.php/en>, Libya Milli Petrol Şirketi ve bu şirkete bağlı onlarca petrol şirketleri de petrol sektörüne yönelik her türlü projeler ihale edilmektedir. NOC'ye bağlı şirketlerin web sitesi yukardaki linkten alınabilir.
7. Libya Price Stability Fund <https://psf.ly> Temel gıda alımı
8. PPP (The Libyan Company For Managing Partnership Projects With The Private Sector) <https://ppp.ly/>, Yerli/Yabancı ortaklıklar şeklinde yatırım projeleri geliştiren yeni kurulan bir kamu kurumudur.
9. ESDF (The Economic and Social Fund Libya) <https://www.esdf.ly>, Alışveriş merkezleri, Oteller ve Gayrimenkul gibi alanlarda çok sayıda proje geliştiren, finansman sağlayan ve yerli/yabancı ortaklıklar kuran bir fondur.
10. ALMADAR (Mobile Network Operator) <https://www.almadar.ly/en/Pages/Home.aspx>, Devlete ait mobil telefon operatörüdür. Satınalmalar yapmaktadır.
11. LIBYANA (GSM mobile services) <https://www.libyana.ly>, Devlete ait mobil telefon operatörüdür. Satınalmalar yapmaktadır.
12. <http://www.libyaninvestment.com/libya-tenders>, Ücretli özel bir sitedir.

Libya'ya İhracatımız

Libya'da 2011'de gerçekleşen rejim değişikliği sonrasında, iç karışıklıkların yoğun olarak yaşandığı 2014-2019 dönemine kıyasla, 2020-2023 döneminde; Ülkenin toplam dış ticaret hacminde ortalama %24 artış sağlanırken, ihracatında ise %47,7 oranında artış kaydedilmiştir. Ülke, 2022 yılında 41 milyar dolarlık ihracat, 20 milyar dolar ithalat, 2023 yılında 35 milyar dolar ihracat ve 21 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Son 3 yıldır istikrarlı bir seyir izleyen ihracatımız 2024 yılında 2,8 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye, 2020-2022 döneminde Libya'nın ithalatında ilk sırada yer almıştır. Ancak, 2023 yılında ilk sırayı Çin alırken, ülkemiz az bir farkla ikinci sıraya inmiştir.

2023 ve 2024 yılları ilk yarısında sırasıyla 1,4 ve 1,24 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiş olup 2024 yılında toplamda 152 milyon dolarla %11 oranında düşüş kaydedilmiştir.

İkili GTİP bazında değer itibarıyla en yüksek düşüşler; 42,3 milyon dolarla (%52) örme giyim eşyası ve aksesuarı, 26 milyon dolarla (%26,5) kuyum sektörü, 23 milyon dolarla (%26) mobilya, yatak ve aydınlatma cihazları, 20 milyon dolarla (%21) kazanlar, makinalar ve ekipmanlar fasıllarında yaşanmıştır.

Libya Merkez Bankasının, petrol gelirlerindeki düşüşünü, merkezi bütçenin onaylanmamasını ve yürütmenin verimsiz yüksek harcamalarını gerekçe göstererek akreditifleri yavaşlatması, bu

bağlamda ticari bankalara yeterli döviz tahsis etmemesi, satın almada %27 oranında vergi uygulamak suretiyle yerel paranın yabancı paralar karşısında değerini düşürmesi (Dolar, Dinar karşısında 4,58’den 7’ye yükseltilmiştir), Libya Dinarı likiditesini sıkılaştırmasının yanı sıra net ithalatçı olması yönüyle tedarikçi ülkelerde artan maliyetlerin iç pazara yansıtılması gibi uygulamaları neticesinde halkın satın alma gücü düşmüştür.

Bu unsurların, özellikle tüketime yönelik ürünlerde ana tedarikçi olan ülkemizin ihracat kalemlerini olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

Libya’da mevzuat gereği yabancılar mağaza ve alım-satım amaçlı ticari faaliyetlerde bulunamazlar ve ortaklık dahi kuramazlar. Bu tür faaliyetler, sadece Libyalı gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılabilir. İhracat düşüşünün en fazla yaşandığı kuyum, mobilya, giyim ve gıda gibi tüketime yönelik ürünlerde çok sayıda markamız yerel firmalar tarafından temsil edilmektedir. Pazar, aynı zamanda yeni markalarımızın temsili ve “Private Label” altında büyük ölçekli Gross Marketler için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca, çok sayıda Türk markaların yer alacağı büyük AVM’lerin işletmeye açılması gündemde olup bu işletmelerin Türk ortak girişimiyle faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. Mevcut pazarın korunması, sürdürülebilir şekilde ihracat artışının sağlanmasını teminen; yabancı ortaklığa izin verilmeyen ülkenin mer’i mevzuatına rağmen Libya’nın da yurt dışı mağaza destek kapsamına alınmasında fayda görülmektedir

Mineral yakıtlar ve madeni yağlarda ihracatımızın payı önemli ölçüde artmıştır. Artışta, özellikle son 2 yılda Libya’dan ham petrolün alınıp işlenmiş ürün olarak bu ülkeye ihraç edilmesi önemli bir kazanımdır. Geleneksel tedarikçisi olduğumuz ürünlerin toplam ihracatımızda meydana getirdiği düşüş, son 2 yıldır devam eden bu kalemdeki ihracat artışıyla dengelenmektedir. Ancak, dahilde işlemenin İtalya örneğinde olduğu gibi istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle, Libya’nın mevcut rafine kapasitesinin yetersizliği göz önünde bulundurularak, dahilde işleme uygulamasının sürdürülebilir hale getirilmesine çalışılmalıdır.

Başta sağlık ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ilişkin hizmetler olmak üzere her alanda hizmet ihracatçılarımız için önemli fırsatlar bulunmaktadır. Libya, ürünlerde olduğu gibi hizmet sektöründe de net ithalatçı konumundadır.

2019’da toplam 6,18 milyar dolarlık hizmet ithalatı gerçekleştirilmiştir. Hizmet sektörü, milli gelirin yaklaşık %11’ini oluşturmaktadır. Rejim değişikliği öncesinde elde edilen 100 milyar dolarlık milli gelire ulaşılması halinde, sektör ithalatının mevcut hacminin en az 2 katı büyüklüğe erişeceği söylenebilir.

3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Ülkede eskiden beri tarımda kendine yeterliliğe çok önem verilmesine rağmen başarısızdır. Libya gıda ihtiyacının %80'ini ithal etmek zorunda kalmaktadır. Tarım, hayvancılık ve balıkçılık GSYİH'nın %3,2'sini oluşturmaktadır. Çevresel faktörler de Libya'nın tarımsal potansiyelini sınırlı hale getirmektedir. Libya'nın %90'ını oluşturan çöl nedeniyle tarıma elverişli alan, Libya topraklarının sadece %1,7'si ile sınırlıdır. Ülkede tarıma elverişli iki bölge bulunmaktadır. Kuzey doğuda kıyıya paralel, ağaçlı yüksek Jabel Akhdar platosunda tarım ürünleri, özellikle zeytin ve üzüm yetiştirilmektedir. İkinci alan kuzey batıdaki kıyı bölgesi olup hurma, zeytin, portakal ve badem yetiştirilmektedir. Bu iki bölgede ülkenin tarım ürünlerinin %80'inden fazlası yetiştirilmektedir. Bununla birlikte, ülkenin tarım potansiyelinin; yer altı sularına, verimli hale getirilebilecek oldukça geniş topraklara, zengin ve düşük maliyetli hidrokarbon ile güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına ve Afrika merkezli uygun işgücüne sahip olmasının beraberinde getirdiği tarımsal üretim potansiyelinin farkındalığı da giderek artmaktadır. Bu yönüyle tarım sektörü, temel bir kalkınma aracı haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu potansiyelin, özellikle tarım alanında yatırım yapmak isteyen Türk yatırımcıları ve tarım makina-ekipman tedarikçileri tarafından dikkatle takip edilmesinde fayda görülmektedir. Diğer taraftan, hayvansal gıda ürünleri üretiminde de 1992 yılından bu yana önemli bir gelişme olmamıştır. Sadece kuzu ve koyun eti üretiminde bir iyileşme sağlanmıştır. Büyük potansiyeli olmasına rağmen Libya balıkçılık kaynaklarını kullanamamaktadır. 1.685 km. olan kıyı hattında ton balığı ve sardalye boldur. Ancak işleme tesisleri ve limanlar yetersizdir. Ülkede sadece bir ton balığı fabrikası (Zanzur'da) ve iki sardalye konservesi yapma tesisi (Zuwara ve Khums) vardır. Hükümetin bu alanda 24 yeni balıkçılık limanı yapma projesi bulunmaktadır. Ancak, uygulamada henüz bir ilerleme sağlanamamıştır.

Sanayi

Ülkenin ucuz enerji ve gaz stokundan yararlanacak ağır sanayi projelerine devlet desteği verilmektedir. Ancak pek çok büyük proje kaynak yetersizliğinden tamamlanamamaktadır. Çalışmakta olan sanayi tesislerinde ise bakım yetersizliği ve yedek parça eksikliği yaşanmaktadır. Değişik alanlardan devlet mülkiyetindeki 50'ye yakın firma için yatırım teklifi beklenmektedir. Özellikle rejim değişikliği sonrasında gayrimenkul, turizm ve imalat sanayi alanında özel sektörün dinamizminden yararlanmak ana hedeftir. Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Madencilik Bakanlığı, Devlet desteği kapsamına almak üzere özel sektör tarafından gerçekleştirilmek üzere 200'den fazla projeyi kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Organize Sanayi Bölgeleri ile Serbest Bölge alanları belirlenmiştir. Petrol üretimindeki avantajını kullanarak güçlü bir kimya sanayisi yaratılması hedeflenmiştir. Ulusal Petro Kimya Şirketi'nin Marsa El Brega tesisleri en önemli kimyasal madde üreten sanayi tesisidir. Bu tesiste etanol, üre ve amonyum üretilmektedir. Al Burayqah ve Abu Kammash da önemli kimya tesisleri bulunmaktadır.

Hizmetler

Rejim değişikliğinin yaşıandığı 2011 yılından itibaren Libya’da siyasi, idari, ekonomi ve güvenlik alanlarında henüz yeterli düzeyde istikrar sağlanamamıştır. Yapılanma süreci içinde olan ülkede, başta sağlık ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ilişkin hizmetler olmak üzere her alanda hizmet ihracatçılarımız için önemli fırsatlar bulunmaktadır. Libya, ürünlerde olduğu gibi hizmet sektöründe de net ithalatçı konumundadır.

2019’da toplam 6,18 milyar dolarlık hizmet ithalatı gerçekleştirilmiştir. Hizmet ithalatı, genel olarak milli gelirin %11’ini oluşturmaktadır; rejim değişikliği öncesinde elde edilen 100 milyar dolarlık milli gelire ulaşılması halinde, sektör ithalatının mevcut hacmin en az 2 katı büyüklüğe erişebilecektir.

Müşavirliğimiz, Libya pazarından daha fazla pay alınmasına ilişkin düzenlenecek etkinlikler için Hizmet İhracatçıları Birliğimizle işbirliği yapmaktan memnuniyet duyacaktır.

Libya Sağlık Bakanlığı yetkilileri ile yapılan görüşmede, ülke genelinde faaliyet gösteren çeşitli büyüklükte 360 adet hastane ve sağlık ünitesi bulunduğu ve bu kapsamda, Başkent Trablus’ta ki bazı hastanelerin, akreditif açılmak suretiyle Türkiye’nin özel sektörü tarafından işletilebileceği hususu Libya’lı yetkililer tarafından gündeme getirilmiştir. Sağlık başta olmak üzere her alanda know-how’a ihtiyaç duyulmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığından alınan bilgiye göre, önceki yıllarda merkezi bütçeden Türkiye’ye yükseköğretime gönderilen öğrenci sayısı 400 iken son yıllarda 10 öğrenciye düşürülmüştür. Yükseköğretimde ilk sırada tıp, ikinci sırada mühendislik eğitimi tercih edilmektedir. 2013 yılında İngiltere’de ki Libya’lı öğrenci sayısı 4.000’dir. Aynı yılda, Libya MEB 4.000 öğretmenini içerde eğitime almıştır. MEB’e ayrılan bütçenin büyük bir kısmı maaşlara giderken mesleki eğitim kursları da önemli pay almaktadır. Türkiye-Libya arasında Mesleki ve Teknik Eğitim Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı müzakere süreci devam etmektedir. Milli Petrol Şirketi ve bağlı şirketleri dahil hemen hemen tüm kamu kurum ve kuruluşların insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenleme talebi bulunmaktadır.

Askeri-Emniyet birimleri dahil kamu kurum ve kuruluşlarının (sağlık, eğitim, belediye hizmetleri vs.) yazılım altyapısı henüz kurulamamıştır. Yazılım ithalat verisi elde edilememiştir.

Üst ve orta gelir gruplarının ülke dışına (vize kolaylığı sağlayan Türkiye, Tunus, Mısır) çıkışı yaygındır. Yaşam biçimine uygun tiyatro-sinema gibi eğlence-kültür etkinlikleri ve mekan yok denecek kadar azdır. Özellikle çocuk, gençlik ve kadın kitleye yönelik etkinlikler önemlidir. 1.800 km kıyı şeridi bulunan ülkede uluslararası standartlarda turistik işletme bulunmamaktadır.

Lojistik

İhracatının %96’sını petrol ve türevleri oluşturduğundan, taşımada %80 oranında deniz yolu kullanılmaktadır. Aynı şekilde, ithalatın da büyük kısmı deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Petrol taşımacılığı, genelde devlete ait yerel şirketler tarafından yapılmaktadır. Libya, doğu-batı yönünde 1.800 km’lik Akdeniz kıyı şeridinde sahiptir. Bu bağlamda, başta petrol olmak

üzere diğer yükler için önemli limanları bulunmaktadır. Trablus, Misurata, Bingazi ve Tobruk limanları ülkenin başlıca limanlardır. Özel limanı olan Misurata Serbest Bölgesi önemli bir lojistik merkezi konumunda olup Sahra Altı Afrika için transit merkezi potansiyeline sahiptir. Bingazi limanı da benzer potansiyele sahiptir. Serbest Bölge statüsü verilen Bingazi Limanının kapasitesini artırmak üzere yapım işi, 2023 yılında bir Türk şirketine verilmiştir. Ana petrol hatlarına bağlı petrol terminalleri ise Zuetina, Ras Lanuf, Marsa el-Hariga, Marsa el-Brega, Sidra'da yer almaktadır. İthalattaki sıkıntıların azaltılması için Trablus limanının kapasitesinin artırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca, Doğu Bölgesinin komşu Afrika sınırına yakın bölgelerde yeni serbest bölge kurulması gündemdedir.

Doğu-Batı ekseninde Tunus sınırından başlayıp Mısır Sınırına kadar uzanan bir demiryolu projesinin yapımına başlanılmıştı. Ancak, rejim değişikliği sonrasında proje durdurulmuştur. İki ülke arasında imzalanan anlaşma kapsamında İtalya tarafından finansmanı sağlanacak olan ve söz konusu demiryolu hattına paralel yapılması planlanan Doğu-Batı Otoban Projesi güncelliğini korumaktadır. Diğer taraftan, eskimiş karayolu ağını yenilemek ve kuzeyden güneye inecek otoban projesini de kapsayacak şekilde karayolu master plan hazırlıkları da planlanmaktadır. Hem doğu ve hem de batı bölgelerinden, sahra altı komşu Afrika ülkelerine bakım-onarım gerektiren 2 ana karayolu hattı bulunmaktadır. Sahra altı komşu Afrika ülkelerine karayolu transit taşımacılığı bu ana arterler üzerinden yapılmaktadır. Özellikle Libya özel sektörü, potansiyeli yüksek sahra altı ülkelere yönelik transit taşımacılığına hazırlık yapmaktadır.

İstikrarsızlık nedeniyle sadece yerel hava yolu şirketleri ile kargo taşımacılığı yapılmaktadır. Bingazi merkezli kurulacak bir yerel havayolu şirketi, komşu ülke Çad'a transit eşya kargo taşımacılığı yapmayı planlamaktadır. Ülkenin önemli havalimanlarının kapasiteleri önem arz etmektedir. Üç destinasyonda (Tripoli, Misurata ve Bingazi) hava yolu ulaşımının gelişimi için altyapının iyileştirilmesi önemlidir.

Dış ticaret taşımalarında frekans sayısının azlığı nedeniyle havayolu ulaşımında kargo talebi karşılanamamaktadır. Trablus, Bingazi ve Misurata limanlarında inceleme, denetim süreçleri genellikle uzun sürmektedir. Doğu-Batı bölgeleri şeklindeki fiili bölünmüşlüğü berberinde getirdiği siyasi, askeri, idari ve mali istikrarsızlık nedeniyle sıklıkla yaşanan keyfi uygulamalar yaşanmaktadır.

2023 yılı Temmuz Ayı sonu verilerine göre, Türkiye-Libya arasındaki taşıma ücretleri (Kullanılan tüm taşıma modlarına ilişkin kg başı ücretlendirme) ortalama 40'lık konteyner 800 USD, 20'lik 650 USD, uçak hava kargo 2,5 USD/kg şeklindedir.

Madencilik

1971/2 sayılı Kanunla madencilik ve taş ocaklığı faaliyeti, 1997/5 sayılı Kanunla petrol dışı sektörlerde yabancı yatırım konuları düzenlenmiştir. 25 sayılı Petrol Kanunu ile 1955 tarihli 8 ve 9 sayılı Petrol Yönetmeliği ise Petrol Arama ve Üretim-Paylaşım Anlaşmalarını (hidrokarbon sektörünü) düzenlemektedir. Ayrıca 2006 yılında çıkartılan 443 sayılı kanun uluslararası petrol şirketlerinin hidrokarbon ve mineral üretim faaliyetlerine ilişkindir. Genel Halk Komitesi'nin 151 sayılı Kararnamesi ile 1996 yılında ülkenin doğal kaynaklarına yatırım yapmak amacıyla Libya Madencilik A.Ş. kurulmuştur. Bu şirkete, Ülkenin tümünde maden kaynaklarının üretimi

ve işletilmesi yetkisi verilmiştir. Şirkete, bu amaçla yabancı ortaklıklar kurabilme imkânı da verilmiştir.

Madencilik sanayindeki en önemli alan ham petrol çıkartılmasıdır. Libya topraklarından çıkan ham petrolün sadece %25'i işletilmekte olup gelecek yıllarda bu alanda önemli bir büyüme beklenmektedir. Hükümet rafineri tesislerini yenileme ve genişletmede isteklidir. Bu amaçla önemli rafinelerin işleme kapasitelerinin artırılması ve yeni bir rafineri kurulmasını kapsayan yatırımlar başlatılmış, ancak rejim sonrasında ülkenin yaşadığı istikrarsızlık nedeniyle gerçekleştirilememektedir. İhracat ve iç piyasada kullanılan petrolün yerine ikame etmek amacıyla doğal gaz üretiminin geliştirilmesi planlanmaktadır. Libya'nın 1,49 trilyon metreküp olan ispatlanmış rezervleri toplam dünya rezervlerinin yaklaşık % 0,8'i civarındadır. İspatlanmamış rezervlerin bu miktarın iki katı olduğu tahmin edilmektedir. Diğer bir mineral kaynağı demir cevheridir. Demir dışındaki en önemli madencilik faaliyeti tuzdur. Diğer madencilik aktiviteleri ise, kireç taşı, kil ve inşaat sektörü için taş ocaklığıdır.

Hidrokarbon ve su dışındaki yeraltı ve yerüstü tüm maden kaynaklarını ortaya çıkartıp ekonomiye kazandırmak için Libya Milli Madencilik Şirketi kurulmuştur. Libya'nın maden kaynakları potansiyeline ilişkin araştırmalarda oldukça yetersiz kalındığı, şimdiye kadar yapılan arama ve geliştirme faaliyetleri sonucunda ülkenin çimento hammaddeleri, demir cevheri, silis (%99,9 kalitede), seramik gibi inşaat malzemelerinin yanı sıra kimyasal ürünlerin yapımında kullanılan kil, jips, traverten ve kireçtaşı gibi malzemeler ile bentonit rezervleri bakımından kaliteli ve zengin kaynakların varlığının ortaya çıkartıldığı, ancak bu kaynakların henüz ülke ekonomisine yeterince kazandırılmadığı, çıkartılmayı bekleyen önemli miktarda altın yataklarının olduğu; madencilik alanında yeterli arama ve geliştirme faaliyetlerinin yapılması halinde, mevcut hidrokarbon varlığı kadar önemli bir ekonomik potansiyelin harekete geçirebileceği, özellikle rejim değişikliği sonrasında Çin başta olmak üzere ABD, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin işbirliğine yönelik taleplerle başvuruda bulunduğu, bu alanda Türkiye ile işbirliğine öncelik verilmesi konusunda karar alıcı makamlarından talimat alındığı yetkililerce ifade edilmektedir. Libya'nın sürdürülebilir kalkınmasında özel sektörün rolünün geliştirilmesi hedefi doğrultusunda, madencilik alanında iki ülkenin ilgili kurumları arasında çerçeve anlaşmaların gündeme getirilebileceği düşünülmektedir.

Enerji

Libya'nın ihracat ve kamu gelirlerinin tamamına yakını ve GSYH'nın %65'i petrol ve doğal gazı dayanmaktadır. OPEC üyesi olan Libya, 44,3 milyar varil ile Afrika kıtasının en büyük, dünyanın ise 7. büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Dünya toplam petrol rezervlerinin %3,3'ü Libya'dadır. 2009 yılında dünya toplam petrol üretiminin %2'si Libya tarafından üretilmiş olup Afrika ülkeleri içinde Nijerya, Cezayir ve Angola'nın ardından 4. sıradadır. Libya'nın petrol rezervlerinin büyük kısmı henüz araştırılmamış olup ülkenin sadece %25'i için petrol şirketleriyle arama anlaşmaları yapılmış durumdadır. 2008 yılında 50'den fazla uluslararası petrol şirketi ülkede petrol ve gaz, arama ve üretim çalışması yapmıştır. Türkiye Petrolleri A.O.'na bağlı TPOC, 2005 yılında düzenlenen uluslararası ruhsat ihalesinde Fizan Çölünde yer alan 147/3-4 ruhsatını kazanmıştır. Projenin operatörü TPOC olup 100 hisseye sahiptir. Ruhsatta 2009 yılında kazılan ilk arama kuyusu petrol keşfi ile sonuçlanmıştır. (A1-147/3-4) Arama dönemi, Libya'daki mevcut siyasi gelişmeler nedeniyle ertelenmiştir. Petrol üretiminin, Ağustos 2020'de ülkenin ihracat tesislerine yönelik ablukanın kaldırılmasıyla yeniden

başlamasından bu yana, petrol sektörünün görünümü önemli ölçüde iyileşmiştir. Libya Ulusal Ordusu'nun Ocak 2020'de ihracatı engellemesinin ardından günde 100.000 varilin altına düşen üretim, abluka öncesi seviyelerine hızla yükselmiştir. Libya Milli Petrol Şirketi-NOC'ye göre, Aralık 2021 itibarıyla 1,2 milyon varil/gün üretim ile ihracat ve üretim kesintiye uğramadan önceki 12 ay öncesi üretim seviyesine dönmüştür.

Libya'nın doğalgaz rezervleri ise 1,5 trilyon m³'tür. Bu miktar ile Afrika kıtasında Nijerya, Cezayir ve Mısır'dan sonra dördüncü sırada bulunmaktadır. 2009 yılı üretimi 15,3 milyar m³ olup doğalgaz üretimi ve ihracatı 2004 yılı sonlarında faaliyete geçen ve Avrupa'ya gaz taşıyan Greenstream boru hattı ile birlikte artmaktadır. Libya, İtalya ile Akdeniz'i geçecek "Green Stream Projesi" kapsamında, başta İtalya olmak üzere Avrupa pazarına gaz nakli çalışmalarını sürdürmektedir.

Libya'da elektriğin üretimi, iletimi ve dağıtımı devlete ait elektrik şirketi GECOL'un tekelindedir. GECOL'e göre Libya elektrik piyasasında %25'lik bir enerji açığı bulunmaktadır. Ülkedeki tüketim 7.500 MW iken ortalama üretim 5.800 MW civarındadır. Ayrıca, enerji nakil hatlarının da zarar görmesi sebebiyle günde 6-10 saat arasında elektrik kesintisi yaşanmaktadır. GECOL, çoğu Akdeniz kıyılarında bulunan çeşitli büyüklük ve teknolojide 85 ünitesi bulunan 15 elektrik santraline sahiptir. Ülkedeki toplam kurulu güç 10,4 GW'tır. (%50 Kombine Çevrim, %38 Gaz Türbinli, %10 Buhar Türbinli, %2 küçük üniteler). GECOL, 108'i 220 kV, 14'ü 400 kV gücünde olmak üzere toplam 122 trafo merkezine, 200'ün üzerinde havai hat devresine sahiptir.

Ülkemiz ve Libya arasında 27 Kasım 2019 tarihinde "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması" ile "Güvenlik ve Askeri İşbirliği" Mutabakat Muhtıraları imzalanmıştır. Bu belgelerin, Libya'nın açık denizde yer alan hidrokarbon kaynaklarının ülkemizle işbirliği içinde üretilmesine imkân sağlayabileceği düşünülmektedir.

Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Sektörü

Libya'da müteahhitlik sektörü, serbest piyasa şartlarından ziyade tamamen devlet kontrolünde yürütülmektedir. 2011'de yaşanan rejim değişikliği öncesinde yapımı devam eden toplam 100 milyar doları aşkın projelerin tamamına yakını, Ülkede yaşanan iç çatışmalar ile buna bağlı idari karar alma sürecindeki yetersizlikler nedeniyle durmuştur. Türk firmaları, 1970'li yıllardan itibaren bu ülkede birçok proje üstlenmiştir. Libya, Türk firmalarının bugüne kadar üstlendiği 29,3 milyar dolarlık toplam proje bedeli ile en çok proje üstlenilen 3. ülke konumundadır. Sektör, ülkelerimiz arasındaki ticari ilişkilerin en önemli unsurlarından biridir. Firmalarımızın geçmişten kalan sorunlarının karşılıklı işbirliği ve anlayış içerisinde çözümünü sağlayabilmek adına, 2020 yılının Ağustos ayında bir Mutabakat Zaptı (MoU) imzalanmıştır. Türk firmaları-Libyalı işveren idareler arasında yapılacak ikili görüşmelerin bir an önce başlaması ve sonuçlanması için bu Mutabakat Zaptı ile temel prensipler belirlenmiştir.

İlk aşamada bazı projeleri önceliklendiren Libya işveren idareleri, firmalarımızla devam etmek istedikleri projeler kapsamında görüşmeleri söz konusu MoU kapsamında sürdürmektedir. Firmalarımızın yeni üstlenilecek projeler ile geçmiş dönem projelere devam etmelerine (yeniden işe başlama sözleşmeleri yoluyla) ilişkin önem arz eden konuların başında Türk bankalarınca verilecek teminat mektuplarının Libya tarafınca kabul edilmesi yer almaktadır.

Bu çerçevede, 7 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe giren 2011/2001 Bakanlar Kurulu Kararı'nı revize eden Cumhurbaşkanlığı Kararı'nda, geçmiş dönemde verilmiş olan teminat mektuplarına halel getirmeden, bundan sonraki dönemde verilecek teminat mektuplarında bir koruma olmadığı hususu daha açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Libya'da rejim değişikliği öncesinde, çoğunluğu yabancı olmak üzere 100 ün üzerinde olduğu tahmin edilen Teknik Müşavirlik-Mühendislik Firması faaliyet göstermekteydi. Libyalı işveren idare ODAC'ın çalıştığı uluslararası Müşavirlik firmaları BDP, ARCUS, GLITZ, Evergreen (İngiliz), RGM, HILL INTERNATIONAL (ABD) ve HWP (Alman) başlıca uluslararası büyük firmalardır. Rejim değişikliği öncesi imzalanan sözleşmelerde iş üstlenen Müşavirlik firmalarımız, müteahhitlik sektörüne kıyasla, az sayıda temsil edilmiştir.

Diğer taraftan, Libya'nın Birleşmiş Milletlerce tanınan Tobruk Merkezli Temsilciler Meclisi (HoR), 6 Şubat 2024 tarihinde kabul ettiği bir Kanunla,

- Petrol Hilali Kalkınma İdaresini (Petrol Hilali, Bingazi'den Sirte Şehrine kadar uzanan ve Ülkenin toplam hidrokarbon kaynaklarının yaklaşık %65'ini barındıran bölgedir),
- Petrol Bölgeleri ve Projelerinin Geliştirilmesi Yürütme İdaresini,
- Kamu Projeleri İdaresini,
- İdari Merkezleri Kalkındırma İdaresini (Müteahhitlik sektörünün başlıca işveren kurumlarından Trablus Merkezli ODAC Kurumuna karşılık gelmektedir),
- İmar ve İstikrar Komitesini,
- Konut ve Kamu Hizmetleri Projeleri Uygulama Ajansını (Müteahhitlik sektörünün başlıca işveren kurumlarından Trablus Merkezli HIB Kurumuna karşılık gelmektedir)
- Yollar ve Köprüler Kurumunu,

Bingazi Merkezli Libya Kalkınma ve Yeniden İmar Fonu'na bağlamıştır.

Fon'nun başkanlığı Doğu Bölgesinin fiili lideri Halifa Hafter'in oğlu Belgassim Hafter tarafından yürütülmektedir. Kanun, Afet Bölgesi Derne ve Çevresinin Yeniden İmarının sorumluluğunun yanı sıra, kamulaştırma ve kamuya ait arazilerin tahsis edilmesi yetkisini de söz konusu Fon'a vermiştir. Fon, tüzel kişiliğe sahiptir. Bu bağlamda, Mısır gibi başka ülke şirketlerinin yanı sıra 2022 yılından itibaren firmalarımızın Ülkenin Doğu Bölgesine olan ilgisi giderek artmaktadır.

Türkiye Müteahhitler Birliği'nin 8 Ağustos 2024 tarihli toplantısında, Türk firmalarının çoğunluğunun 2011 yılında ülkeyi terk ettiği, sonrasında ülkenin koşulları daha uygun bir hal aldığı bazı Türk firmalarının işlerine geri döndüğü, ancak aradan geçen zamanda ülkedeki çatışma ortamının da etkisiyle şantiyelerin yağmalandığı, makine ekipmanların çalındığı/yağmalandığı, çalışılmayan dönem kaynaklı iş zararları olduğu, bazı şantiyelerde can kayıpları yaşandığı, firmalarımızın ülkedeki geçmiş dönem işlerinden ötürü yaklaşık 4,5 milyar ABD Doları alacağı bulunduğu, Libya ve Türk bankaları dahilinde 1,5 milyar ABD Doları tutarında teminat mektubunun mevcut bulunduğu, tüm zarar-ziyanın karşılanması, alacakların tazmini ve diğer hususların sulh içerisinde çözümlenmesini teminen Libya Planlama Bakanlığı ve T.C. Ticaret Bakanlığı arasında 13.08.2020 tarihinde Mutabakat Zaptı imzalandığı, ancak sonrasında Libya tarafının isteksizliği nedeniyle anılan Zaptın işletilemediği, Zaptın amacının asgari müşterekte buluşmak, aksi durumda sözleşmeleri nihayete erdirmek olduğu, Mutabakat Zaptı kapsamında gerçekleştirilen firma-idare görüşmeleri neticesinde bazı

firmalarımızın protokoller imzaladığı, ancak bu protokollerin de uygulanmadığı, işveren idare yöneticilerinin etkili olamadığı, Libya’da kurumların yıpranmış olduğu, devlet mekanizmasının düzgün işlemediği, bazı firmalarımızın uluslararası tahkim sürecini işlettiği ve sonuç aldığı, ancak tahkim sürecinin uzun zaman aldığı, teminat mektubu sıkıntısı olmayan yabancı ülke firmalarına pazarın kaybedildiği, bugün itibarıyla ülkedeki projelerin Tunus ve Mısır firmalarına üç-dört katı yüksek fiyatla verilmekte olduğu, Türk firmaları ile çalışmaktan kaçınıldığı, Libya’da ciddi şekilde zemin kaybedildiği hususları, katılımcılarca dile getirilmiştir. Toplantı sonucunda, bireysel çabalar ve girişimler yerine güçlü bir siyasi irade desteği ile mevcut Mutabakat Zaptı’nın işler hale getirilmesi, bu kapsamda Çalışma Grubu’nun bir an evvel toplanmasının sağlanması için gerekli adımların atılması yönünde görüş birliğine varılmıştır.

Turizm

Libya, uzun yıllar süren ambargolar ve olumsuz ülke imajı nedeniyle az turist çeken bir ülke olmuştur. Ancak, ekonomik büyüme, iş seyahatleri ve çöl turizmi bu alanda bir iyileşme yaratmıştır. Turizmin önündeki engel ise iyi otel ve restoranlar, sahil siteleri gibi yeterli turizm alt yapısının olmamasıdır. Yaklaşık 1.800 Km’lik Akdeniz sahilinin yanı sıra arkeolojik yerler ve çöl turizmi, turistler için ilgi çekici alanlardır. Diğer taraftan, Roma dönemine ait Sabrata ve Lepnis Magna yerleşim yerleri ile Cyrene ve Apollonia gibi Yunan şehirleri, Libya’da turizm potansiyeli taşıyan ve Kuzey Afrika’da en iyi korunan turizm alanları olarak kabul edilmektedir.

Doğal Kaynaklar ve Çevre

Libya, batıda Tripolitania, doğuda Cyrenacia ve güneyde Fezzan olmak üzere üç ana bölgeye bölünmüştür. Başkentin yer aldığı sahildeki Jefara ovası kuzeybatı Tripolitania’da yer almaktadır. Bölgede Jebel adı verilen bir dizi tepe bulunmaktadır. Bingazi ise Jebel Akhdar platosunda yer almaktadır. Nüfus Tripolitania ve Cyrenacia sahil bandında yoğunlaşmıştır. Fezzan ise Sahra çölünün bir parçası olup güneyde yer almaktadır. Bu yüzden kuru ve sıcak bir iklime sahiptir. Çölde yeraltı sularına dayalı bazı vahalar bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz alanları genellikle çölün iç kesimindedir. Libya’daki Büyük Yapay Nehir projesine 1984 yılında başlanmış olup proje çöl boyunca 5 milyon metreküp/gün su taşıyacak ve ekilebilir alanları 150.000 hektar artıracak şekilde oluşturulmuştur. Bu çerçevede güneydeki yeraltı sularının sulama amaçlı olarak kuzeydeki sahil kesimindeki tarımsal alanlara getirilmesi amaçlanmaktadır. Proje dünyanın en büyük su nakil projesi olup tamamlandığında 4.000 km’lik bir boru hattına ulaşacaktır. Önemli kısmı tamamlanan projenin yapımı da, ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle durma noktasına gelmiştir.

Bankacılık

Libya’da bankacılık mevzuatına ilişkin bilgiye, Libya Merkez Bankasının <https://cbl.gov.ly/en/laws/> resmi web sitesinden ulaşılabilir. Bankacılık sistemi halihazırda siyasi otoriteye bağımlı bir Merkez Bankası ve onun kontrol ettiği kısıtlı, kontrollü kambiyo sistemine dayalı, kamu bankalarından oluşmaktadır. Libya’da 6’sı devlete (The Jumhuriyya Bank, The Sahara Bank, The Ummah Bank, The Wahda Bank, The National Commercial Bank ve The Bank of Commerce and

Development) ait olmak üzere 19 banka bulunmaktadır. Kamu bankaları Libya Merkez Bankası'na aittir; bankacılık sistemine hakimdirler ve mevduatın yaklaşık % 90'ını kontrol ederler. Ülkedeki en büyük iki banka, bankacılık sektöründeki tüm varlıkların en az %72'sini kontrol eden Jamahiriya Bankası ve National Commercial Bank'dır. Ayrıca, 3 uzmanlaşmış banka (The Agricultural Bank, The Development Bank ve The Saving and Estate Investment Bank) ile 2003 yılında özel ve kamu sektörü tarafından gerçekleştirilecek turizm projelerini desteklemeyi amaçlayan bir Turizm Kalkınma Bankası kurulmuştur. 2007 yılında Libya Merkez Bankası, yabancı müteşebbisleri ülkede ki bankalara ortak olmaya davet etmiştir. Hali hazırda ülkede 14 yabancı bankanın temsilciliği bulunmaktadır. Libya Merkez Bankasının öncülüğünde İslami esaslara dayalı bankacılık ve finans sisteminin geliştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu sektöre, deneyimli ve birikimli olan Körfez Ülkelerinin ilgisi yoğunudur. Libya bankaları yalnızca sınırlı finansal ürünler sunabilmekte, krediler genellikle iş planları yerine kişisel bağlantılar temelinde yapılmakta ve kamu bankası yöneticileri portföylerini genişletmek için açık teşviklerden yoksun bulunmaktadır. Yeterli resmi finansman araçlarının bulunmaması, Libya'nın gelişimini aksatmakta, hem mevcut projelerin tamamlanmasını hem de yenilerinin başlamasını engellemektedir. Libya ticari bankalarının döviz hesabı açmasına ve döviz cinsinden nakit ödeme ve transfer yapmasına izin verilmektedir. Libya'da faaliyet gösteren ticari bankalar döviz cinsinden kredi verebilir ve birbirleriyle döviz işlemleri yapabilir, ancak Libya Merkez Bankası'ndan lisans almaları gerekmektedir.

Bankaların çoğunun merkezi batıda bulunmakta ve Libya Merkez Bankası Başkent Trablus'a rapor vermektedir. Merkezi doğuda bulunan bankalar ise bankacılık faaliyetlerinin yaklaşık üçte birini oluşturmakta ve Bayda'daki Merkez Bankası Şubesine rapor vermektedir. Diğer taraftan Yatırım Kurumu (Egemen Varlık Fonu), Libya Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu ve Libya İç Yatırım ve Kalkınma Fonu, devletin sahip olduğu başlıca fonlardır. Türkiye'de faaliyet gösteren Arap-Türk Bankası (A&T BANK) dışında, Türkiye'de kurulu bir bankanın teminat mektubu, Libya bankaları tarafından doğrudan kabul edilmemektedir. Aktiflerinin değeri 18 milyar doları aşan ve Libya Merkez Bankası'nın %100 sahip olduğu The Libyan Foreign Bank, A&T BANK'ın en büyük ortağıdır. İş Bankası ve Ziraat Bankası ise A&T BANK'ın diğer ortakları arasında yer almaktadır. Libya'da yerleşik bankalar, ihracatçılarımızın bankacılık işlemlerini Arap-Türk Bankası üzerinden yapmasını tercih etmektedir.

2011 yılında başlayan ve rejim değişikliği ile sonuçlanan iç çatışmalar nedeniyle yaşanan siyasi ve askeri istikrarsızlığa bağlı olarak Libya Merkez Bankası, Batıda Başkent Trablus ve Doğuda Bayda şehirleri olmak üzere fiilen ikiye bölünmüştü. 2024 yılında yaşanan en önemli gelişme; Ülke gelirlerinin verimli kullanılamadığını ileri süren Merkez Bankası Eski Başkanı ile Milli Birlik Hükümeti (MBH) Başbakanı arasında yaşanan gerginlik, yerli ve yabancı para cinsinden nakit akışını yavaşlatmış, ayrıca, Libya dinarı (LD) ABD doları karşısında değer kaybetmiştir. Serbest piyasada 1 ABD doları 8 LD'ye kadar yükselmiştir.

Milli Birlik Hükümeti ile Doğu Fiili Yönetimi arasında, merkezi bütçenin yatırım ve kalkınma harcama kaleminin kullanımı hususunda anlaşma sağlanamamaktadır. Bu nedenle, Doğu Merkezli Temsilciler tarafından 2021-2024 dönemine ait yıllık merkezi bütçeler onaylanmamıştır. Bu durum, müteahhitlik sektörü başta olmak üzere yatırım projelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Parayı (petrol gelirlerini) tamamen kontrol eden ve hesabında tutan Merkez Bankası yönetimi özelinde yaşanmış olan söz konusu gerginliğin, Ülkede çeşitli projeler yürüten müteahhitlerimizin hak ediş ödemelerinin bekletilmesine neden olan başlıca unsurlardan birini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, önemli miktarda ithalat yapan Libya'lı firmalar, bu dönemde Libya Dinarının yabancı paralar karşısında önemli oranda değer kaybetmesi gerekçesiyle siparişlerini yavaşlatma, hatta durdurma noktasına getirmiştir. Müşavirliğimizle temas kuran bazı ihracatçılarımız, bu durumdan olumsuz yönde etkilendiklerini belirtmiştir.

Söz konusu gerginlik, 2024 Temmuz'unda, Libya Merkez Bankası Başkanı Siddık El Kebir ile Banka Yönetim Kurulu Üyelerinin görevden alınması ile sonuçlanmıştır. Banka yeni yönetimi, 30.09.2024 tarihinde Tobruk Merkezli (Doğu Bölgesi) Libya Temsilciler Meclis'inin oybirliğiyle onaylanmıştır. Bankanın denetim biriminin başında olan Naji Issa Başkan olarak atanmıştır. Yeni Başkan, Kasım 2022'de Bakanlığımızda gerçekleştirilen toplantıya da katılmıştı. Sayın Issa, başta teminat mektubu sorunları olmak üzere ülkemiz ile ilgili bankacılık konularına hakimdir.

Libya Temsilciler Meclisi, 3.çeyrekte almış olduğu "resmi döviz satın alma işleminde %27 oranında vergi uygulanması kararını", yeni banka yönetiminin atanması sonrasında değiştirerek, oranı %15'e düşürmüştür. %27'lik vergi uygulaması sonrasında 8 Libya dinarına (LD) kadar çıkan 1 ABD doları, 6,5 LD olarak işlem görmeye başlamıştır.

Banka yönetimi, Libya vatandaşlarının yıllık resmi kurdan çekebildiği 4 bin dolarlık tutarı, yeniden 10 bin dolara çıkartmış ve ticari bankalara daha fazla döviz kullandırma serbestisi getirmiştir. Banka yeni yönetimi, aldığı bu ve benzeri kararlarla nakit sıkışıklığını gidermeyi amaçlamıştır. Ancak hala piyasada hem yerli ve hem de yabancı para cinsinden nakit sıkışıklığı devam etmektedir. Bu bağlamda, alınan söz konusu kararların henüz uygulamaya geçirilmediğini söylemek mümkündür. Nakit sıkışıklığı, dördüncü çeyrekte petrol üretiminin en yüksek seviye olan 1,4 milyon varil/güne ulaşmasına rağmen devam etmektedir.

Sigortacılık

1951-1970 yılları arasında Libya'da faaliyet gösteren ve yangın sigortası, hayat sigortası gibi her türlü sigortayı sunan şirketler faaliyet göstermekteydi. Bu şirketlerin çoğu yabancıydı. Eski rejim, millileştirmeye başladığı 1970 yılından itibaren Libya Sigorta Şirketi ve Al-Mukhtar Sigorta Şirketi olarak bilinen ve birer milyon Libya dinarı sermayeli iki şirketi millileştirmiştir. 1980 yılında, Al-Mukhtar sigorta şirketi, sermayesi 30 milyon Libya dinarına çıkarılan Libya sigorta şirketine entegre edilmiştir. Libya sigorta şirketi, özel sektörün sigorta şirketleri kurabildiği 1999 yılına kadar Libya'daki tek sigorta şirketi olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir. Daha sonra United Insurance Company, African Insurance Company ve Al-Sahara Insurance Company şirketleri kurulmuştur. Toplamda ise 22 sigorta şirketi bulunmaktadır. Libya Sigorta Şirketleri Birliği, denetim faaliyetleri kapsamında motorlu taşıtların kullanılmasından kaynaklanan hasarlara karşı motorlu taşıt sahiplerinin sigortalanmasına ilişkin uluslararası sözleşmeden doğan ulusal sigorta bürosunun faaliyetlerini yürütmektedir. Birlik ayrıca, Bilgi Merkezini, Zarar Tazminat Bürosunu ve Zararlı Olaylar Kayıt sistemini yönetmektedir. Libya sigorta sektörü, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki (MENA) diğer ülkelere kıyasla düşük kapasitelidir. Ülkede yaklaşık 10 yıldan beri yaşanan güvenlik ve finansal istikrarsızlık nedeniyle, sigorta sektöründe %52'lik düşüş yaşanmıştır. Zorunlu sigorta poliçesi

düzenlenirken fiyat belirlemede yeknesaklık sağlanamamıştır. Aynı şekilde hasarın ölçülmesinde de standartlar yeterli düzeyde oturtulamamıştır. Özellikle zorunlu kasko sigortasında kayıp oranının çok yüksek olduğu belirtilmektedir. Ancak, Libya sigorta piyasası, başta hayat sigortası segmentleri olmak üzere önemli potansiyele sahip piyasalar grubuna dahil olduğundan, önümüzdeki yıllarda ülkede istikrarın sağlanmasına paralel olarak bu sektörde çok dinamik bir büyüme beklenmektedir.

4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER

İş Kültürü

500 yıla yakın tarihi ve kültürel bağlarımızın olduğu ve bir kuzey Afrika ülkesi olan Libya, diğer Arap ülkelerinin kültürü ile benzerlik göstermekle birlikte Güney tarafı, Sahra altı komşu Afrika ülkelerinin kültüründen etkilenmiştir. Yardımsever insanlardır. Medeni ve ceza kanunları geneldir. Aile hukukunda, Şeriat Mahkemeleri yetkilidir. Büyük şehirlerde kısmen, diğer yerleşim birimlerinde ise aşiret kültürünün etkisinden söz edilebilir. Ülkenin mevcut siyasi, idari ve askeri istikrarsızlık durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Muhatapla yakınlık kurulmadan ve politik görüşü anlaşılmadan siyasi konulara girmekten kaçınılmalıdır.

Tanışma ve Selamlaşma:

Tanışma ve selamlaşmada el sıkılır. Selamlamaya başlarken “Selamün Aleyküm” ifadesi kullanılır. Kişi isimlerinden önce ilk adı (bazen ikinci adı) müteakiben, babasının adı ve en sonunda soy isimleri kullanılmaktadır. İlk kez tanışılan ve henüz samimiyet bağı kurulmamış kişilere hitap edilirken “Seyyid (Sayın)” şeklinde hitap etmek nezaket gereğidir. Samimiyet bağı oluşturulan kişilere arkadaşım veya kardeşim anlamına gelen “Sadıki” veya “Ahui” sözcükleri tercih edilebilir. Tanışırken ve konuşurken gurup içerisinde en üst konumdaki kişi muhatap alınır. Ticari görüşme amaçlı tanışmalarda kart değişimi yapılır. Kartların bir yüzünün Arapça basılı olmasına dikkat edilmelidir. Toplantı görüşmelerine besmele ile başlanması, ince bir davranış olarak algılanır. Arapça dilinde söylenecek birkaç basit girişli ifade, muhatapı onore eder.

Vücut Dili:

Libyalılar yakın durmayı sever. Tokalaşırken karşıdakinin elini sıkmak ve sonraki görüşmelerde kucaklaşmak güven göstergesidir. Tokalaşmalarda sol el kullanılmaz. Arkadaş ortamında otururken bacak üstüne bacak atmayı severler. Samimiyet kurulmadan yabancıların bacak üstüne bacak atması ise hoş karşılanmayabilir. Büyükler konuşurken küçükler saygı gereği baş önde dinler.

Kurumsal Kültür:

Kanunlar genel olup uygulamalarda yeknesaklık olmayabilir. Keyfi uygulamalar yaygındır. Kamu kuruluşlarında ve şirketlerde kurumsal hiyerarşi mevcuttur. Özellikle kamu kesiminde karar alma ve onay süreçleri yavaş ilerlemektedir. İş ve işlemlerin sonuçlandırılması genellikle uzun sürmektedir. Sonuç alınacağına inanılan/inanılmayan iş ve işlemlerin tersi yönde gerçekleşmesi sıklıkla karşılaşılan durumlardır. Ticaret, karşılıklı güvene dayalıdır. Bankacılık, uluslararası sisteme henüz entegre edilmemiştir. İthalatçı, ödemeyi banka yerine başka yollardan yapmayı tercih etmektedir. İhracatçı, peşin ve/veya akreditifli ödeme şeklini tercih etmelidir. Uzun dönemli stratejik ve sürdürülebilir ticari ilişkilerde Libyalı doğru kişiyi bulmak başarının anahtarıdır. İş görüşmelerinde, muhatapın tüm dikkatinin alınması beklenmemelidir. Görüşme sırasında, dışardan odaya giriş-çıkışlar olabilir. Sıklıkla karşılaşılan bu durumlar, saygısızlık olarak değerlendirilmemelidir.

Sofra Adabı:

Libyalılar misafirperverdir. Bir yemek teklifinin ya da bir ikramın geri çevrilmemesi önemlidir. Yemek sağ elle yenir ve çokça baharat kullanılır. Helal kırmızı/beyaz et ve gıdaların dışında

balık, karides, kalamar, midye vb. deniz ürünlerinden yapılan yemekler ve çorbalar da tüketilmektedir. İstisnalar dışında, restoranlarda aile yerleri ayrıdır. Alkol kullanımı yasaktır ve talep edilmesi hoş karşılanmaz. Ramazan iftarlarında, oruç süt ve hurma ile açılır. Ana yemeklere, akşam namazı sonrasında başlanır. Ramazan Ayında, gündüz vakti ikindiye kadar uyunur, sahura kadar dışarda vakit geçirilir.

Kıyafet:

Dış görünüşe önem verilir. Özellikle orta ve ileri yaştakiler, Dini ve Milli Bayramlar ile Cuma günlerinde milli kıyafetler giyer. Ülkede uzun süre kalarak samimiyet kuran yabancıların, özel günlerde Libya Milli Kıyafetlerini giymesi, muhataplarını mutlu eder. İş görüşmelerine giderken resmi kıyafetler tercih edilmelidir. Henüz samimiyet bağı kurulmamış kişilerle yapılacak görüşmelerde, kot pantolon gibi günlük kıyafetler ile dikkat çekici renklerde kıyafet giyilmemesine özen gösterilmelidir. Kadınların açık olmayan, sade ve abartısız kıyafetler giyinmesi önerilir.

Hediye:

Hediye, Libya kültüründe önemli yer tutar. Ev ziyaretlerinde tatlı götürülmesi, şirket ziyaretlerinde makam odalarında sergilenmeye müsait objeler (cam veya çini desenli vazolar, tabaklar, vb.) takdim edilmesi şık bir davranış olur. Hediyeler takdim edilirken ve alınırken iki el kullanılmalı, tek başına sol el kullanılmamalıdır.

Dikkat edilmesi gereken diğer hususlar:

Duygusal davranışlar ön plandadır. Onurlarına düşkün olup saygıya çok önem verirler. Buyurgan, üstenci ve alaycı davranışlardan kaçınılmalıdır. Saygılı olmayı, özellikle yabancı muhataplarından beklerler. Kişisel tartışmalarda, haklı/haksız olma durumuna bakılmaksızın saygı esas alınmalıdır. Abartılı konuşmalardan kaçınılmalıdır. Randevularda zamana riayet, kişiye göre değişebilmektedir. Uzun süreli olmamak şartıyla bekletmek veya bekletilmek anlayışla karşılanmalıdır. Randevu öncesi teyit alınması önemlidir. Zamana riayet konusundaki duyarsızlığın kişisel değil, ülkenin genelinde söz konusu olduğu unutulmamalıdır.

Para Kullanımı

Libya'da kredi kartları ve çekler her yerde kabul edilmemektedir. Libya'ya yapılacak ziyarette bu ziyaretin masraflarını karşılayacak miktarda ABD doları/avro ile gidilmesi tavsiye edilmektedir.

Pasaport ve Ülkeye Geçici Giriş Vizesi uygulaması

Libya'ya seyahat edecek umuma mahsus pasaport hamili vatandaşlarımız bu ülkeye girişte vizeye tabidir. Bununla birlikte, Libya makamlarınca; 16 yaşından küçük ve 55 yaşından büyük umuma mahsus pasaport hamili vatandaşlarımızın Libya'ya giriş vizesinden muaf tutulmasına ve ülkemiz iş insanlarına 1 yıllık müteaddit giriş vizesi ita edilmesine karar verilmiştir. Resmi pasaport hamili şahıslar, karşılıklı olarak 180 gün içinde 90 günü aşmamak kaydıyla, seyahatlerinde vizeden muaftır. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri 180 gün içinde 90 günü aşmamak kaydıyla, Libya'ya yapacakları seyahatlerinde vizeden muaftır. Pasaportta İsrail'in ziyaret edildiğine dair bir mühür bulunmamalıdır.

Resmi Tatiller ve Mesai Saatleri

Kurtuluş Günü 11 Haziran

Devrim Günü 17 Şubat

Ulusal gün 1 Eylül

Dini bayramlar Hicri takvime göre kutlanmaktadır.

Yapılmakta olan işin türüne göre değişiklik göstermekle birlikte çalışma saatleri, Cumartesi–Perşembe günleri arasında genel olarak 08:00 – 14:00 dür. Resmi tatil günü Cuma’dır. Bankalar, kamu kuruluşları ile pek çok firma Cuma günü çalışmamaktadır. Özel sektör, yaz aylarında 07:00-14:00 ve 16:00-18:30 saatleri arasında; kış günlerinde ise 08:00-13:00 ve 16:00-18:30 saatleri arasında çalışmaktadır. Alış veriş saatleri 09:00-14:00 ve 14:30-20:30’dur.

Yerel Saat

Libya, Eş Güdümlü Evrensel Zaman (UTC) ölçümüne göre 2 saat ileridedir. Yaz uygulaması yoktur.

5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Ticari faaliyetler, genel olarak;

1953 yılı Ticaret Kanunu ve **2010/23 sayılı Ticaret Kanunu**,

1970 yılı 65 sayılı İş Kanunu ve **2010/12 sayılı İş Kanunu**,

2000 yılı İdari Sözleşmeler Mevzuatı ve her yıl ilave edilen uygulama talimatları,

2004 yılı 6 sayılı Genel Halk Komitesi Karar (GHK),

2004/12 (2010/8 ile bazı maddeler değiştirildi)-Damga Vergisi Kanunu,

2005 yılı 3 sayılı GHK (Yabancı firma şubesi, açılması hakkında),

2006 yılı 171 sayılı GHK (Yabancı firmalara müteahhitlik ve petrol sektöründe % 65'e kadar hak veriyor, toptan ve perakende dağıtımında %51 Libyalı firma sahipliği kuralı geçerli),

2006 yılı 443 sayılı GHK (izin verilen faaliyet alanları dahilinde firma kurmayı kolaylaştırıyor.

2010/546 sayılı GHK kararıyla değiştirildi.),

2007/207 no.lu Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Kararı- Yerli ve yabancıların iş kurma ve ticari faaliyetlerine ilişkin genel düzenleme

2008 yılı 315 sayılı GHK (Libya'da dağıtım için izin verilen mal grupları, araçlar, bölgeler ve dağıtım kuralları),

2010/7 sayılı GHK- Gelir Vergisi hakkında Kanun,

Mevzuatı kapsamında yürütülmektedir.

Şirket Türleri

Anonim Şirket (Mushtaraka): 2006/443 sayılı kararla Mushtaraka şirketi yabancı taraf ve Libya tarafı (gerçek ve ya tüzel kişilik) arasındaki Libya anonim şirket ortaklığı türüdür. Libya tarafının minimum hissesi %35'tir. Bu minimum oran şirketin varlığı süresince geçerlidir. Mushtaraka şirketinin minimum sermaye hissesi 1 milyon Libya dinarındır. Sermayenin 1/3'ü şirketin kurulma aşamasında, kalan kısmı kurulmasından itibaren beş yıl içerisinde ödenmelidir. Şirketin sermayesi faaliyetleriyle orantılı olmalıdır. Şirketin yabancı ortaklı hissesiyle orantılı olmak şartıyla Yönetim Kurulu yabancı üye çoğunluğuna sahip olabilir.

Limited Şirket: Yabancılar, limited şirketlerde en fazla %49 hisseye sahip olabilirler. Hissedar sayısı minimum 3, maksimum 25'tir. Bu tür şirketlerde, minimum 5.000 Libya dinarı (3.750\$), maksimum 30.000 dinar (22.500\$) sermaye karşılığı hisseye sahip olunabilir. Anonim şirketler, limited şirketlerin hissedarı olamaz. Mevzuata göre, şirketin sermayesinin faaliyetleriyle orantılı olması gerekmektedir.

Temsilci Ofisi: Yabancı şirketler, Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığından izin alarak temsilcilik bürosu açabilir. Temsilcilik bürosu şirketin tanıtımının yapılması, pazar araştırmasında bulunulması ve sözleşme tarafları arasındaki iletişimin kolaylaştırılması gibi işler dışında Libya'da ticari faaliyetlerde bulunamaz. Temsilcilik Bürosunun açılması için en az 50.000 Libya dinarı(yaklaşık 11.000 dolar) ya da yabancı dövizle eş değer meblağın, Libya'da yerleşik bir bankada açılacak bir hesaba yatırılması gerekmektedir.

Şirket Kurma Prosedürü

Yerli ve yabancıların iş kurma ve ticari faaliyetlerine ilişkin genel düzenleme, Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın 2007/207 no.lu Kararı kapsamında yürütülmektedir. 2010/9 Sayılı

Yabancı Yatırımların Teşviki Kanunu ise yabancı sermaye girişine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Yabancı yatırımcıların Libyalı firmalarla ortaklık kurarak yatırıma yönelmeleri desteklenmekte ve bu tür yatırımlara öncelik verilmektedir. 2007/207 Sayılı Karar gereğince yabancı sermayeye açılan aşağıda belirtilen alanlar; *Ulaştırma, Sağlık, Sanayi, Eğitim, Ziraat, Denizcilik, Turizm ve Belediye Hizmetleri* şeklinde sınırlı sayıda sayılmıştır. Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, şirket kuruluşu ve yatırım izinleri konusunda yetkilidir. Bu alanlarda uygulanacak yatırımlara 5 yıl boyunca, sağlanan karların tekrar yatırıma dönüştürülmesi kaydıyla gelir vergisi muafiyeti tanınmaktadır. Yatırım “stamp duty (Damga Vergisi)”den de muaf tutulmaktadır.

Söz konusu 2007/207 no.lu Karara göre yabancı gerçek/tüzel kişilerin faaliyet gösteremeyeceği alanlar; *Perakende ve toptan ticaret, İthalat, Hizmet tedariki, Her tür ve alandaki ticari acentelikler, Karayolu ulaşım hizmetleri, Tüm ithal ve ihraç edilen ticari malların ve ürünlerin denetlenmesi, Gemilerde yükleme boşaltma ve havayollarında yükleme ve boşaltma faaliyeti, Mali, yasal ve ekonomik danışmanlıklar ile birlikte muhasebecilik ve denetim görevleri, Taşların kırılması (Kırma makineleri), 30 milyon dinardan fazla sözleşmeler ile ilgili, yapı ve inşaat faaliyeti dahil taahhüt ve inşaat işleri ve Yürürlükteki yönetmeliklere uygun olarak Libyalılara tahsis edilen herhangi bir diğer alan, Çalışma ve Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen hükümler ve denetimlere uygun olarak, orta ve yüksek dereceli personel ile birlikte vasıfsız ve eğitilmiş işçiler çalıştırmak* şeklinde belirlenmiştir.

Libya, yerel özel sektörünü güçlendirmek ve yabancı yatırımları çekmek suretiyle ülke ekonomisini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, ülkede faaliyet göstermek isteyen gerçek ve tüzel kişilerin tescili ve yatırım teşvikleri konusunda adım adım takip edilecek işlemlere ilişkin bilgileri elde etmek üzere EL EJRAAT adlı <https://ejraat.gov.ly/Team?l=en> bilgi portalı hizmete sunulmuştur. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ile Fransa Uzmanlık Merkezi (EF)’nin desteğinde, Libya Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı (MoET) ve Genel Bilgi Kurumu (GIA)’nın ortak işbirliğiyle faaliyete geçirilen söz konusu bilgi platformu, Avrupa Birliği’nin EU4PLS projesi kapsamında finanse edilmiştir.

Vergi Mevzuatı

Çok ufak değişiklikler dışında vergi kanunu ve vergi oranları 1973 yılından bu yana aynı şekilde uygulanmaktadır. 2004 yılında çıkarılan 11 no.lu GHK Kararı en fazla yenilik getiren düzenleme olmuştur.

Sözleşme Tescil Vergisi: Libya’da imzalanan her sözleşme 60 gün içinde Maliye Bakanlığına tescil ettirilmek ve sözleşme tutarının % 2’si oranında sözleşme tescil vergisi alınmaktadır. Alt sözleşmeler % 1 oranında vergilendirilmektedir. Ödenen %2 tescil vergisi üzerinden %0,5 oranında Damga Vergisi alınmaktadır. Sözleşmeler 60 gün içerisinde tescil ettirilmek zorundadır. Gecikmelerde her ay için %1 oranında ceza uygulanmaktadır.

İç Vergiler ve Oranları: Çok ufak değişiklikler dışında vergi kanunu ve vergi oranları 1973 yılından bu yana aynı şekilde uygulanmaktadır. 2004 yılında çıkarılan 11 no.lu GHK Kararından sonra 2010/7 sayılı karar en fazla yenilik getiren düzenleme olmuştur. Vergilendirme yabancı firmalar açısından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Kanunların yorumlanmasında ve uygulanmasında farklılıklar görülmektedir. Bu çerçevede vergi

konusunda yerel bir danışman (public accountant) kullanılması Libya’da faaliyet göstermeye başlayan yabancı firmalar için en uygun ve zorunlu yol olacaktır.

Kurumlar Vergisi: 2010/7 no.lu GHK Kararı çerçevesinde ülkeye giren yabancı firmalar kar üzerinden alınan kurumlar vergisinden karın tekrar yatırıma dönüştürülmesi koşuluyla 5 yıl süre ile muaf tutulmaktadır. Bu süre 8 yıla kadar uzatılmaktadır. Nihai değerlendirme, karın içeriği konusunda yapılmaktadır. Çoğu durumda firmanın ne kadar kar etmesi gerektiği değerlendirmesi de yapılmakta ve beyan edilen miktar yerine takvim yılında elde edilen gelirin tamamı bile vergilendirilebilmektedir. “Varsayılan kar” hesaplaması Libya yetkili makamlarına kurumlar vergisi matrahı hesaplanmasında esneklik sağlamaktadır. “Varsayılan kar” hesaplamasının da esas alınacak kriterler aşağıda belirtilmektedir. Vergilendirilecek tutarın belirlenmesinin ardından uygulanacak oran yeni çıkan 2010/7 sayılı kanun ile azami % 20 olmuştur. Vergi belli olduktan sonra Mart, Haziran, Eylül ve Aralık olmak üzere dört eşit taksitte ödenmesi gerekmektedir.

İtirazlar: Vergi mükellefi kendisi için belirlenen miktara itirazda bulunabilir. İtirazlar hakem komitesine veya mahkemeye yapılmaktadır. Hakem Komitesine başvurular mahkemesi süren konular içinde yapılabilmektedir. Komiteye başvurular 45 gün, mahkemeye başvurular ise 30 gün içerisinde yapılmalıdır. Ancak her iki durumda da vergi mükellefi vergi borcunun % 20’sini ödemekle yükümlüdür.

Kaynak: T.C. Trablus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği